

УДК (477) «В. Ю. Данилевич»

Андрій Гомоляко*

В. Ю. ДАНИЛЕВИЧ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ СЛОБОЖАНЩИНИ

У статті піддано аналізу праці В. Ю. Данилевича (1872–1936 рр.), присвячені історії Слобідської України XVI–XVII ст. Висвітлено його діяльність по підготовці дисертації та корпусу писемних джерел з цієї проблематики. Реконструювання цієї маловідомої сторінки інтелектуальної біографії вченого подано на основі аналізу документів особового походження дослідника, які зберігаються в Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського.

Ключові слова: В. Ю. Данилевич, Слобідська Україна, інтелектуальна біографія.

В статье подданный анализу труда В. Ю. Данилевича (1872–1936 гг.), посвященные истории Слободской Украины XVI–XVII ст. Отражена его деятельность по подготовке диссертации и корпуса письменных источников из этой проблематики. Реконструирование этой малоизвестной страницы интеллектуальной биографии ученого подано на основе анализа документов личного происхождения исследователя, которые хранятся в Институте рукописи НБУ им. В. Вернадского.

Ключевые слова: В. Ю. Данилевич, Слободская Украина, интеллектуальная биография.

In the article it was subject the analysis of labour of V. Yu. Danilevich (1872–1936), devoted histories of Slobidska Ukraine XVI–XVII century. His activity is reflected on preparation of dissertation and corps of writing sources from this problematiki. Reconstructing of this not popular page of intellectual biography of scientist is given on the basis of analysis of documents of the personal origin of researcher, which are kept in Institute of manuscript of NBU the name of V. Vernadskyi.

Key words: V. Yu. Danilevich, Slobidska Ukraine, intellectual biography.

Професор Василь Юхимович Данилевич (1872–1936 рр.) є знаковою постаттю вітчизняної історіографії. Він був одним із яскравих репрезентантів Київської історико-археологічної школи В. Б. Антоновича. Її ідейною основою був, мовлячи словами професора Петра Курінного (1894–1972 рр.) «постулат порайонового дослідження національної історії на ґрунті національної племінної спорідненості історичного процесу. Другою особливістю цієї школи є те, що археологія вважається одним з найважливіших джерел для пізнання культурного минулого країни. Тому всі історики цього напрямку свідомо використовують археологічне джерело для своїх побудов і майже всі проводять археологічні дослідження, як польового, так і лабораторного порядку»¹. Цим ідейним засадам В. Ю. Данилевич був вірний усе своє життя в науці.

* *Гомоляко Андрій* – аспірант Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Науковий керівник – доктор історичних наук, професор Ричка В. М.

Між тим, сфера його наукових інтересів охоплювала не тільки широке коло питань історії та археології Київської Русі, нумізматики та української археографії. Маловідомою сторінкою його інтелектуальної біографії є студії вченого над проблемами історії Слобідської України XVI–XVII ст.

У 1896 р. В. Ю. Данилевич закінчив історико-філологічне відділення Київського імператорського університету ім. св. Володимира з диплом 1-го ступеня, з яким міг претендувати на здобуття першого вченого ступеня – магістра наук (золота медаль, якої він був удостоєний за працю «*Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV в.*» (1894 р.), давала право стати професорським стипендіатом). Однак, він не мав змоги скористатися цим правом й зосередитися на подальшій науковій розробці цієї проблематики. Згідно із університетським статутом Російської імперії Данилевич не мав підстав залишитися при університеті «для приготування до професорського звання», тобто бути зарахованим у магістерію², через те, що протягом двох років в Університеті отримувач вчительську стипендію розміром 600 карбованців, яку тепер мав відробити трьохрічною вчительською працею.

По закінченні університету він кілька років вчителював у реальних училищах Баку, Юр'їва та Ревеля. При цьому не полишав надії повернутися до великої науки.

Велика наука тоді зосереджувалася в університетських центрах. Одним із них був Харківський імператорський університет, відкритий 1805 р. Він став першим новітнім навчальним і науковим закладом на землях під російської України. Наявність університету, зауважував І. Лисяк-Рудницький, – «зробила з Харкова – на той час малого провінційного міста – важливий культурний центр, з якого власне й почалося українське національне відродження»³.

Влітку 1901 р. В. Ю. Данилевич подав у відставку і переїздить до Харкова з наміром здобути вчений ступінь магістра. У грудні – травні 1902 р., склав магістерські іспити з російської історії в Харківському університеті. На весні 1903 р. йому належало прочитати ще дві пробні лекції (*pro venia legendi*). Після довгих вагань у виборі теми прочитав лекцію «Значение нумизматики в изучении русской истории», яка була опублікована в одному із університетських видань⁴. Після чого йому було присвоєно вчене звання приват-доцента кафедри російської історії. Відтак, з осіннього півріччя 1903–1904 рр. В. Ю. Данилевич приступив до навчального процесу, яким передбачалося викладання курсу історії давньоруських земель. У 1904–1904 навчальному році викладав факультативний курс лекцій з історії давньоруських земель⁵.

У Харкові його поєднали теплі товариські відносини з професором Д. І. Багалієм (1857–1932), який також був вихованцем історико-філологічного факультету Київського університету св. Володимира трохи радніших часів (1876–1880 рр.). В одному із своїх листів від 14 грудня 1902 р. писав В. С. Іконнікову з Харкова: «я даже не надеялся и не мог себе представить таких сердечных и добрых отношений, какие я встретил среди здешнего историко-филологического факультета: я сразу почувствовал себя среди них как свой. Я не стану говорить о Д. И. Багалее, который относится ко мне радо сердечно, который постоянно выказывает мне доброе внимание и помогает во всех моих начинаниях»⁶.

На зламі XIX–XX ст. Д. І. Багалій набув великого авторитету не тільки у науковому середовищі, але й відігравав помітну роль в суспільно-політичному і культурному житті країни. Він був керівником крупних освітніх установ, ректором Харківського університету (1906–1911), одним із керівників Харківського історико-філологічного товариств, виборним членом Державної ради.

Восени 1904 р. за порадою і підтримкою Д. І. Багалія Данилевич зосереджується над вивченням історії Слобідської України. Сам Багалій розпочав свою наукову роботу в Харкові з 1884 р. саме зі студіювання проблем історії Слобідської України. Як згадував пізніше історик, «треба було раніш всього скласти міцний ґрунт джерел для розроблення на підставі їх історії країни: я почав робити й друкувати огляди друкованих джерел і розвідок для історії Слобожанщини; але основну увагу звернув на утворення наукової бази, і за таку став Харківський Центральний Історичний Архів, на чолі якого я стояв з доручення професорської ради протягом більше 30 років і в організації якого й збільшенні його матеріалами я брав найенергійнішу участь. Я прагнув до того, щоб зосередити в ньому всі важливіші матеріали з історії Слобідської України й Гетьманщини не лише за часи їхнього історичного існування, й в пізнішу добу, коли вони, наприклад, Слобідська Україна, перетворились на губернії царської Росії. Офіційні документи були поповнені фамільними, що їх я сам відшукував»⁷. Висвітленню історичного минулого краю Д. І. Багалій присвятив понад сотню наукових праць. З-поміж них особливий інтерес становлять нариси з історії колонізації Слобожанщини, організації урядування й побуту козацької старшини⁸.

У вересні 1904 р. В. Ю. Данилевич приступив до студіювання наявних матеріалів по новій для нього дослідницькій темі. Він опрацював близько 300 опублікованих праць, зробив з них виписки і склав план-проспект дисертації⁹. Між тим для вивчення поставлених проблем історії Слобідської України Данилевичу у Харкові таки джерел було замало. Либонь, з метою поповнення джерельної бази свого дослідження Данилевич домагається відраядження до Москви для роботи над цією темою в архівосховищах. У листі з Харкова від 30 березня 1905 р. писав В. С. Іконнікову: «предполагаю провести все лето в Москве поработать в архивах»¹⁰. Там переховувалося архівне діловодство органів центрального управління, зокрема, великоросійських і малоросійських приказів, що керували справами Слобідських полків й Гетьманщини. У своїх звітах Данилевич повідомляє про пошуки в Московському архіві Міністерства юстиції, Головному архіві Міністерства закордонних справ та у Московському відділенні Загального архіву Головного штабу. «Мне пришлось быть пионером в этой области русской истории, – згадував історик, Еше в 1839 г. появилось исследование И. И. Срезневского. Этого вопроса попутно касались Филарет, Д. И. Багалей, Е. А. Альбовский, Д. Я. Склобовский. Вместе с тем, теперь особенно выяснилось настоятельность нового пересмотра вопроса об управлении Слободской Украины в XVII и XVIII вв.»¹¹. Цікава своїм змістом розвідка І. І. Срезневського з історії Слобідської України¹², на той час ще не втратила свого значення, як перша спроба короткої історії Слобідської України. Так само певну наукову цінність зберігали праці

І. І. Квітки, П. Головинсько, архієпископа Філарета (Гумілевського), Є. О. Альбовського¹³, що їх мав до своєї диспозиції В. Ю. Данилевич.

Але дослідник прагнув піти далі своїх попередників. Він зосереджується на архівних пошуках в архівосховищах Москви. Він відвідував їх двічі (1905 і 1907 рр.) і подовгу займався копіюванням потрібних документів. Виявлений ним потужний корпус матеріалів було підготовлено до друку, але цим намірам не судилося збутися. Копії цих документів нині зберігаються в різних справах особового фонду Данилевича в Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського¹⁴.

За оцінками фахівців, зокрема, такого авторитетного дослідника минулого Слобожанщини, як В. Л. Маслійчук, ця збірка копій документів з історії Слобожанщини XVII ст. є найповнішою з відомих нам зібрань. Завдяки стараннями останнього кілька документів із задуманого В. Ю. Данилевичем джерельного корпусу нині вже опубліковано¹⁵.

У 1906 р. В. Ю. Данилевич приступив до написання тексту дисертації «Нариси із історії Слобідської України XVII–XVIII ст.» Однак, через непомірне завантаження робота над нею просувалася повільно і складно. До того ж у 1907 р. у житті Данилевича наступили зміни. Як згадував історик, він був запрошений Київським університету замістити вільну кафедру давньої історії Росії покійного П. В. Голубовського (1857–1907)¹⁶. За свідченням декана історично-філологічного факультету імператорського Університету ім. Св. Володимира – М. М. Бубнова, В. Ю. Данилевич «был приглашен факультетом из Харькова в качестве приват-доцента. Факультет ценил обширные познания Данилевича и, если Данилевич не был тогда же избран профессором, то только потому, что у него не было магистерской диссертации, без которой, как известно, нельзя быть даже исправляющим должность экстраординарного профессора»¹⁷.

Від 1907 до 1915 р. він приват-доцент Київського університету. 29 вересня 1907 р. відбулася його вступна лекція «Разделение русской истории на периоды»¹⁸. Розробив лекційні курси з історичної географії «Русская историческая география» (1908–1909) та джерелознавства (1914). Водночас продовжував працювати над дисертацією. Близько 1913 р. він завершив написання першого розділу своєї праці «Приказ Великой России»¹⁹.

У цій роботі прослідкував історію створення та діяльності Великоросійського приказу (1687–1700 рр.), який відав управлінням прикордонними південно-західними територіями Московської держави. Йому була підпорядкована й Слобідська Україна, що свідчило про неабияке значення цього краю для центрального уряду. Складені вченим таблиці демонструють особовий склад службовців Приказу, його фінансові витрати і прибутки, а також динаміку коштів, що поступали від митних податків, які стягувалися в містах Слобідської України.

Одночасно вчений підготував низку публікацій, присвячених різноманітним аспектам історії Слобожанщини. Виявлені ним нові дозволили суттєво уточнити питання походження старшинської еліти Слобідської України XVII ст. Так, в одній із своїх робіт він розглянув питання про походження острогожського полковника Івана Семеновича Саса. На основі першоджерел, виявлених

дослідником у Головному Московському архіві Міністерства Закордонних Справ, В. Ю. Данилевич простежив перебіг життя та діяльності острогозького полковника і дійшов висновку про його чужоземне (англійське) походження²⁰. Цій же темі була присвячена його доповідь, виголошена 10 січня 1907 р. на засіданні Історичного Товариства Нестора-літописця (далі – ІТНЛ). В обговоренні доповіді взяли участь члени ІТНЛ А. В. Стороженко, В. З. Завитневич, А. І. Степович та М. П. Дашкевич, які підтримали основні положення виступу свого колеги²¹. На засіданні ІТНЛ було апробовано також й інші основні положення його дисертації.

В іншій публікації вчений оприлюднив виявлені ним нові дані щодо біографії такої знакової постаті доби Руїни, як Іван Сірко²². У тогочасній літературі не було однастайної думки про те, хто був першим харківським полковником І. І. Квітка і П. Головинський вважали першим харківським полковником був Григорій Донець²³. Інший дослідник Слобожанщини – Філарет вважав, що у 60-х рр. XVII ст. харківським полковником був Федір Ріпка, а Сірко був очільником тільки зміївських і печенізьких поселян²⁴. Д. І. Багалій висловив компромісну точку зору згідно якої Федір Ріпка керував північними слободами Харківського полку, а південними Іван Сірко²⁵. Натомість В. Ю. Данилевич на основі скрупульозного вивчення архівних матеріалів обґрунтував думку що Сірко був харківським полковником. Ще у вересні 1665 р. згадується як харківський полковник²⁶.

У сучасній науці ця точка зору вважається остаточно доведеним фактом. Так, В. Л. Маслійчук стверджує: «Остаточне доведення факту, що Сірко був саме полковником Харківського полку, належить відомому історичу й археологу В. Данилевичу, який зумів на основі архівних документів (згадка про розгром татар 1665 р., перепис міст Білгородського полку 1667 р., лист білгородського воєводи Ю. Баратинського про зраду Сірка 17 березня 1668 р., лист харківського полковника І. Сірка до гетьмана І. Брюховецького 25 лютого 1668 р. тощо) з'ясувати, що Сірко був дійсно харківським полковником, бо в усіх документах він згадується як харківський полковник. Стосовно ж Ріпки, то відповідь надто проста. 17 березня 1668 р. Ю. М. Баратинський, уже після початку повстання, очолюваного Сірком, писав царським чиновникам, що харківці його царську величність не зрадили разом із Сірком, а обрали нового полковника, ім'я якого не сповіщає. Ф. Ріпка, саме як полковник, уперше згадується 2 червня 1668 р. Отже, напевно, харківці обрали полковником саме Ріпку. Ріпка згадується полковником саме тоді, коли Сірко перестав ним бути. Вказівки істориків, що Сірко наприкінці 1665–1667 рр. постійно перебував на Січі, є безпідставними»²⁷

Вчений зачіпав не тільки дискусійні питання генеалогії полкової старшини, але вивчав і різноманітні аспекти організації полкового управління, матеріального забезпечення урядовців. Таким є здійснений ним опис майна слобідського старшини – острогозького полковника Івана Дзика (Дзинковського)²⁸. На основі зібраних архівних матеріалів простежив хронологію формування полкового управління на Слобожанщині. Вчений аргументував думку про те, що виникнення Слобідських черкаських полків було не одномоментним явищем. Він спростував поширену думку про те, що Охтирський, Сумський і Харківський полки сфор-

мувалися одночасно з Острогжським. Вони формувалися протягом другої половини XVII ст.²⁹

У 1910 р. Данилевич уклав угоду з видавництвом у Харкові про публікацію свого дисертаційного дослідження з історії Слобідської України³⁰, та справа не рушила далі. Професор М. М. Бубнов, який впродовж 1905–1919 рр. був деканом історично-філологічного факультету у 1917 р. згадував: «Факультет долго ожидал этой диссертации. Я несколько раз справлялся у Данилевича о ее судьбе, но нездоровье, преподавание и разные неблагоприятные обстоятельства мешали ее написанию»³¹. В цілому ж, робота над дисертацією була завершена. Лист В. Ю. Данилевича до Д. І. Багалія від 9.03.1913 р. засвідчує, що на той час Данилевич вже підготував докторську дисертацію й вирішив друкувати її власним коштом у Харкові і просив Багалія виступити по ній офіційним опонентом³².

Тим часом, становище Данилевича на факультеті ставало дедалі хистким. Серйозну конкуренцію для заміщення вакантної посади професора кафедри російської історії становило стрімке вивищення улюбленця професора М. Довнар-Запольського – приват-доцента Є. Д. Сташевського. У 1913 р. він опублікував промовне дослідження «Очерки по истории царствования Михаила Федоровича», представлене на здобуття ступеня магістра. Незважаючи на виявлені факти плагіату й інші серйозні недоліки цієї праці, М. Довнар-Запольський все ж допустив роботу до захисту за умови, що той напише якісне дисертаційне дослідження й не претендуватиме на кафедру в Університеті св. Володимира. 17 листопада 1913 р. відбувся публічний захист дисертації Є. Д. Сташевського. Неофіційні опоненти М. Довнар-Запольський та В. Іконніков хоч і виступили з гострою критикою, все ж дали позитивний відгук. Але Данилевич та приват-доцент П. П. Смірнов дали негативні висновки. Попри все рада факультету 24 січня 1914 р. затвердила Сташевського у ступені магістра. Останній, всупереч своїй обіцянці подав документи на конкурс по заміщенню кафедри російської історії Університету св. Володимира. Щоб перешкодити його обранню Данилевич домігся публікації свого негативного відгуку на дисертацію Сташевського. Писав: «должен признать книгу г. Сташевского очень слабой в научном отношении. Написана она спешно и небрежно. Материал и научная литература изучены автором поверхностно и плохо придуманы. Приемы автора не всегда отличаются научностью и в некоторых случаях должны быть признаны прямо недопустимыми. Положения автора часто грешат необоснованностью, во многих случаях мало согласованы друг с другом, а иногда прямо противречат друг другу. При этом положения автора часто формулированы неясно, а примененные в них термины использованы неправильно. Основные выводы автора не доказаны и искусственно прилажены им к его материалам. На основании всего вышеизложенного, считаю книгу г. Сташевского решительно неприемлимой в качестве диссертации»³³. У лютому 1915 р. незначною більшістю голосів Сташевський був обраний екстраординарним професором Університету³⁴. В. Ю. Данилевич, який був старшим на дванадцять років від Сташевського змушений був залишити Київський університет.

Повернутися до питання про завершення дисертації й публікацію корпусу документів прийшов час після революції. Під час засідання Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук у Києві від 13 грудня 1918 р., академік Д. І. Багалій, рекомендуючи Данилевича на посаду Керівничого Постійної Комісії для видавання пам'яток мови, письменства й історії, висловив побажання, аби, підготовлена ним «ця збірка матеріялів і зроблена на підставі їх наукова розвідка були видані Археографічною Комісією Української Академії Наук»³⁵. Однак Данилевич, з незалежних від нього причин, тоді не скористався такою нагодою.

У квітні 1924 р. В. Ю. Данилевич став дійсним членом науково-дослідчої кафедри історії України М. С. Грушевського, створеної на підставі постанови Наукового Комітету Народного Комісаріату Освіти від 30 березня 1924 р.³⁶. У складі кафедри він очолив підсекцію історії матеріальної культури. Напрямом наукової роботи Данилевича стали студії над археологією України та історією врядування в Слобідській Україні XVII–XVIII ст. Науково-операційний план на 1925/6 р. затверджений 6 червня 1925 р.: «Основна науково-дослідча робота в наступному академічному році матиме своїм змістом дослідження соціально-економічних і зв'язаних з ними культурних і політичних процесів на Україні на протязі останніх трьох століть (1925–1926). Данилевичу з-поміж іншого заплановано «Історія врядування на Слобідській Україні XVII–XVIII вв.»³⁷. У своєму індивідуальному плані зазначав «Теоретична науково-дослідча праця складається з розробки низки питань, що я їх досліджую почасті багато років, почасті-ж з цього академічного року. Більш од 20 років я працюю над історією врядування на Слобідській Україні XVII–XVIII ст. Перший том цієї величезної праці сподіваюся закінчити в прийдучому році»³⁸. Однак обіцянки своєї не виконав. Згідно плану науково-дослідчої праці Науково-дослідчої Катедри історії України в Києві на роки 1927/8 і 1928/9 рр. індивідуальним заняттями Данилевича знову визначено поряд з археологічною проблематикою («Рання металічна техніка на Україні») й завершення теми з історії Слобідської України («Організація Слобідської України в XVII–XVIII ст.»). Як повідомлялося в офіційному повідомленні про діяльність науково-дослідничої кафедри в 1927/28 академічному році, кафедра з-поміж іншого ставила своїм завданням на найближчі роки «розроблення актового історичного матеріалу для пізнання соціально-економічної історії Лівобережної України XVIII ст.» та «заняття над вибіркою і обробленням невиданого матеріялу для другої половини XVII в., над статистикою й економікою Лівобережжя в середини і другій половині XVIII в.»³⁹. Ця робота безпосередньо стосувалася і Данилевича, який, однак, за станом здоров'я вже не мав змоги завершити докторську дисертацію.

Між тим, положення і висновки, яких дійшов учений щодо історії врядування на Слобідській Україні, генеалогії козацької старшини зберегли свою наукову цінність. Неопубліковані праці вченого з цієї проблематики, а також корпус підготовлених ним документів з історії регіону потребують археографічного опрацювання, систематизації й підготовки до видання.

-
- ¹ Курінний П. Історія археологічного знання про Україну. – Мюнхен, 1970 [Видання 2-е, репринтне. Передмова Супруненко О. – Полтава, 1994]. – С. 43.
- ² Полное собрание законов Российской империи. Издание 3-е. – СПб., 1887. – Т. IV. – С. 468–469.
- ³ Лисяк-Рудницький І. Кармазин і початки українського національного відродження // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том. I. – К., 1994. – С. 203.
- ⁴ Данилевич В. Е. Значение нумизматики в изучении русской истории // Записки Императорского Харьковского Университета. 1903 г. – Харьков, 1904. – Кн. 4. – С. 165 – 197.
- ⁵ ¹ ІР НБУ ім. Вернадського. – Ф. XXIX, Справа №88. Данилевич В.Е. История древне-русских земель. Курс, читанный в Харьковском Университете в 1903/1904 акад. году. – 283 арк.
- ⁶ ІР НБУ ім. Вернадського. – Ф. XXII, Справа № 48697-48712. Данилевич В. Е. Иконникову В. С. Письма. – Арк. 12.
- ⁷ Багалій Д.І. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті. Том перший: історіографічний вступ і доба натурального господарства. – К., 1928. – С. 57.
- ⁸ Багалей Д.И. Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства. – М., 1871. – Т. 1. История колонизации. – 246 с. Багалей Д.И. Очерки из русской истории. Т. 2: Монографии и статьи по истории Слободской Украины. – Харьков, 1913.
- ⁹ ІР НБУ ім. Вернадського. – Ф. XXIX, Справа №5. Источники и пособия для диссертации по истории Слободской Украины. Начато 17 сентября 1904 г., Харьков. – 232 арк.
- ¹⁰ ІР НБУ ім. Вернадського. – Ф. XXIX, Справа №48697-48712. Данилевич В.Е. Иконникову В.С. Письма. – Арк. 8.
- ¹¹ ¹ Отчет В.Е. Данилевича о командировке в Москву летом 1905 г. для занятий в архивах // Записки Императорского Харьковского университета. – Харьков 1906. – Кн. I. – С. 115– 119.
- ¹² Срезневський І.І. Историческое обозрение гражданского устройства Слободской Украины со времени ее заселения до преобразования в Харьковскую губернию. – Харьков, 1839.
- ¹³ Квитка І.І. Записки о Слободских полках с начала их поселения до 1766 г. – Харьков, 1812 (передруковано 1883); Головинский П. Слободские казацкие полки. – СПб., 1864; Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии. – М., 1857 – 1859. – Отд. I–V; Альбовский Е. История харьковского слободского казачьего полка. – Харьков, 1895.
- ¹⁴ ІР НБУ ім. Вернадського. – Ф. XXIX, Справа №8–10. Данилевич В.Е. История Слободской Украины (Копии документов московского отделения архива Главного Штаба). – 192 арк.; Справа №152. Данилевич В.Ю. Матеріали до історії класових відносин на Слобідській Україні в XVII–XVIII ст. (Рукопис початку XX ст.) – 146 арк.
- ¹⁵ ¹ Маслійчук В. В.Ю. Данилевич та історія Слобідської України // Київська Старовина, 2004. – № 4. – С. 164–166.
- ¹⁶ ІР НБУ ім. Вернадського. – Ф. XXIX. – Спр. №382–383.
- ¹⁷ Бубнов Н.М. Сага о правой профессуре Университета св. Владимира // Alma Mater: Университет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / Упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. – Кн. 1: Университет св. Володимира між двома революціями. – К., 2000. – С. 165.
- ¹⁸ ІР НБУ ім. Вернадського. – Ф. XXIX. – Спр. 218.
- ¹⁹ ІР НБУ ім. Вернадського. – Ф. XXIX, Справа №149. Данилевич В.Е. Очерки по истории управления Слободской Украины в XVII–XVIII вв. Часть 1. Машинопис. – 201 арк.; Справа №150. Данилевич В.Е. Приказ Великия России. – 281 арк.

- ²⁰ Данилевич В.Е. Из истории управления Слободской Украиной в XVII столетии (К биографии острогожского черкасского полковника И.С. Саса). – Харьков, 1906.
- ²¹ Сведения о заседаниях Исторического Общества Нестора-летописца //Чтения в Историческом Обществе Нестора-летописца. – К., 1908. – Кн. 20. – Вып. 2. отд. 1. С. 39–40.
- ²² Данилевич В. Нові дані для біографії Івана Сірка // Записки Українського Наукового товариства в Києві, 1908. – Кн. 3. С. 140–148.
- ²³ Квитка И.И. Записки о Слободских полках с начала их поселения до 1766 г. – Харьков, 1883; Головинский П. Слободские казачьи полки. – СПб., 1864.
- ²⁴ Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии. – Отд. 2. – С. 51.
- ²⁵ Багалея Д.И., Миллер Д.П. История города Харкова за 250 лет его существования (1655–1905). – Харьков, 1905. – Т. 1. – С. 80.
- ²⁶ Данилевич В. Нові дані для біографії Івана Сірка // Записки Українського Наукового товариства в Києві, 1908. – Кн. 3. – С. 142.
- ²⁷ Маслійчук В.Л. Провінція на перехресті культур: Дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст. – Харків, 2007. – С. 210.
- ²⁸ Данилевич В.Е. Роспись борошню детей И.Н. Дзиковского // Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества, изданный в честь Н.Ф. Сумцова. – Харьков, 1909. – Т. XVIII.
- ²⁹ Данилевич В.Е. Время образования Слободских черкасских полков // Сборник статей посвященный В.О. Ключевскому. – М., 1909. – С. 639.
- ³⁰ ІР НБУ ім. Вернадського. – Ф. XXIX. Справа №1065.
- ³¹ Бубнов Н.М. Сага о правой профессуре Университета св. Владимира. – С. 165.
- ³² Відділ рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка. – Ф. 37. Справа № 167. – Арк. 2.
- ³³ Данилевич В. Отзыв о диссертации Е. Сташевского «Очерки по истории царствования Михаила Федоровича. Часть первая. Московское общество и государство от начала царствования Михаила Федоровича до эпохи Смоленской войны». Киев, 1913. // Университетские известия, 1914. – №10. – С. 30–31.
- ³⁴ Дело Е.Д. Сташевского в документах // Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади: У 3 кн. / Упоряд. В.А. Короткий, В.І. Ульяновський. – Кн. 1: Університет св. Володимира між двома революціями. – К., 2000. – С. 141–156; Бубнов Н.М. Сага о правой профессуре Университета св. Владимира. – С. 163 – 167; Рубльов О.С. Сташевський Є.Д. // Вчені Інститу історії: Біобібліографічний довідник. – К., 1998. – Вип.1. – С. 308–309.
- ³⁵ Багалій Д.І. Оцінка наукових праць професора В.Е. Данилевича // Записки Историко-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – К., 1919. – Т. 1. – С. LXXXIX.
- ³⁶ Науково-дослідча кафедра історії України в Києві, в академічному році 1924/5. //Україна: науковий двохмісячник українознавства. – К., 1925. – Кн. 5. – С. 172.
- ³⁷ Науковий архів Інституту історії України НАНУ. – Опис 3. Справа 170, № 7. – Арк.3.
- ³⁸ Там само. – Арк. 22.
- ³⁹ Науково-дослідча кафедра історії України в Києві в 1927/28 році // Україна: науковий двохмісячник українознавства. – К., 1928, Кн. 4. – С. 156.